

- Artur Bladé i Desumvila: *De França a Mèxic. Dietari de viatge*. Barcelona: Editorial Duxelm, 2014. 159 pàgs. ISBN 978-84-942868-0-3.

Artur Bladé i Desumvila (Benissanet, 1907–Barcelona, 1995) és una figura indispensable del memorialisme català del segle XX, per la qualitat i extensió de la seva obra i també per la diversitat de subgèneres que va arribar a conrear: des del dietari fins a la biografia passant pel memorial autobiogràfic sobre l'exili. L'obra que ressenyem és un document excepcional de l'exili republicà català des del punt de vista històric, humà, intel·lectual i literari, tal com molt bé ho indica Sam Abrams a l'exordi. Contribueix novament a la relectura de la personalitat i la producció d'aquest escriptor de les terres de l'Ebre, un rescat que Cossetània Edicions va iniciar amb la publicació de l'*Obra completa* –que va treure a la llum alguns documents desconeguts com la segona part de *L'exiliada*, inèdita des del 1942.

De França a Mèxic. Dietari de viatge forma part del llegat memorialista d'Artur Bladé i Desumvila i ens ofereix una crònica de primer ordre per a l'estudi de l'exili català. Dins del conjunt de la seva obra dedicada a l'exili, podem situar cronològicament aquest dietari entre les obres *L'exiliada. Segona part* (Cossetània, 2010) i *De l'exili a Mèxic* (Curial, 1993). Juntament amb el dietari de 1942–1962 (encara pendent de publicació) aquesta és una de les dues darreres peces del fris memorialístic de l'exili republicà de l'escriptor que s'han mantingut inèdites fins ara. Artur Bladé i Desumvila només havia publicat un petit resum del dietari del viatge a l'exili americà en arribar a Mèxic en forma de crònica al *Poble Català*, núm. 13 (novembre 1942). A més, el text que ens ocupa també havia estat una de les fonts per redactar tant el capítol "De Marsella a Veracru passant per la Trinitat" de la biografia *La vida d'un català excepcional (Antoni Terré de Mora d'Ebre)* (1978), com també el relat *El viatge*, dins del llibre *De l'exili a Mèxic* (1993).

La preparació del dietari de viatge que ressenyem l'hem d'agrair al fill de l'autor, Artur Bladé i Font. Després de la mort del pare, Artur Bladé i Font va trobar l'original autògraf sobre el viatge en vaixell que havia dut l'autor, l'esposa i el fill de Marsella a Veracruz. Aquest periple, que transcorregué del 8 de setembre al 15 d'octubre de 1942, primer en el vaixell francès *Maréchal Lyautey* fins a Casablanca, i des d'allí en el vaixell portuguès *Nyassa* fins a Veracruz, havia quedat recollit en quatre llibretes. A partir de les quatre versions diferents del viatge transatlàntic Artur Bladé i Font reconstrueix l'experiència del pare. El curador respecta escrupolosament l'obra original del pare, reproduïx tots els detalls i incidents desagradables del relat, sense cap tipus de correcció políticament correcta, a la vegada que incorpora en el seu pròleg i en les notes a peu de pàgina les eines suplementàries i complementàries perquè el lector entengui el context del viatge i les referències històriques que apareixen en el relat. Artur Bladé i Font –que tan sols tenia deu anys quan acompanyà el pare en el periple– ha investigat metòdicament les informacions que inicialment partien de rumors o especulacions per confirmar-ne la veracitat a partir de fonts actualitzades per una curiosa recerca històrica. També ha ampliat les dades sobre els altres viatgers a les notes de peu de pàgina i en la llista de catalans al *Nyassa*, anotada al final del *Diari de viatge*.

El *Dietari de viatge* és un esplèndid document sobre l'exili que vessa humanitat. Hi trobarem el relat d'una travessia marcada per la incertesa de formar part de la diàspora europea per partida doble. En el moment de salpar del port de Marsella en plena segona guerra mundial, Artur Bladé i Desumvila recorda: "Fa exactament tres anys i set mesos que va començar

la diàspora catalana. Quants anys més durarà la dispersió, l'«exiliada» que deia Pujols a Montpeller? Ningú no ho sap.” (50) La travessia pel Mediterrani i per l'Atlàntic fins a Veracruz tingué lloc sis mesos després que Mèxic declarés la guerra al Tercer Reich, i per tant sota l'amenaça continuada de topar amb submarins alemanys. A l'inici del text, abans d'endinsar-nos en el relat del pare, Artur Bladé i Font ens situa en el moment just abans d'iniciar el viatge. Ho fa amb un document que evidencia l'angoixa extrema amb què l'exiliat espera el permís per embarcar-se i poder sortir de França pel perill imminent que suposava l'ocupació: un fragment de la carta –no inclosa a les llibretes– que Artur Bladé i Desumvila envia al seu amic Antoni Terré set dies abans d'obtenir el passatge cap a Mèxic. Bladé i Desumvila hi recull el dolor de l'espera i la por de veure novament frustrada l'esperança. Bladé Font complementa la carta del pare amb una nota a peu de pàgina on ens explica com les llistes d'embarcables eren objecte de transaccions entre el govern mexicà i el govern espanyol republicà a l'exili, on els diversos partits polítics exiliats es disputaven la inclusió dels seus membres. Sis dies després de lluita entre l'esperança i la desesperança, ja havent embarcat al port de Marsella, Artur Bladé Font inicia l'escriptura del dietari:

Escric aquestes ratlles a les quatre de la tarda, assegut sobre un munt de cordes, un bon seient, que he trobat lliure a la punta del vaixell, d'on veig el formigueig interior i la calma del port. Escriure, en aquests moments, em sembla una feina plaent o almenys descansada, després de tres dies angoixosos passats a Marsella, tres dies d'empentes i cops de colze per obtenir els tres passatges pensant sempre en un possible fracàs i en restar a terra, com ens va passar fa cinc mesos, el 14 d'abril – justament un 14 d'abril. (41)

El dietari està format per 34 anotacions de ritme molt ben payoutat i d'una llargària de fins a tres pàgines, que es dilata en la narració de moments excepcionals com l'embarcament a Marsella al *Maréchal Lyautey* el 8 de setembre (14 pàgines), el pas per davant la costa catalana el 9 de setembre (5 pàgines) o el primer dia a bord del *Njassa* després de sis dies d'espera en terra marroquina (7 pàgines). Les anotacions de l'autor documenten anècdotes, diàlegs, descripcions de caràcter reflexiu que proveeixen una crònica exhaustiva de la travessia transatlàntica des de l'òptica de l'escriptor exiliat, capaç de copsar l'estat d'ànim del passatge com a col·lectiu i d'aprofundir en la psicologia dels individus que el componen. Hi trobem reflectits els temes que preocupen l'exiliat i també els altres ocupants en el context de la Segona Guerra mundial i de l'ocupació colonial nord-africana.

La dimensió històrica i sociològica del viatge es complementa amb la lectura simbòlica que Artur Bladé i Desumvila fa de la travessia per con-

vertir-la en experiència vital. Un exemple el trobem al passatge de l'11 de setembre de 1942: davant la gran decepció de no poder-se moure del vaixell a Orà: “No podem baixar del vaixell. Vaixell parat, passatger mort. En els viatges com en la vida, parar-se és morir” (64). Al llarg de la travessia el vaixell es transforma en cercle, en camp de concentració, en sala de joc, en ateneu popular, dependent de l'ambient del passatge. Paral·lelament el vaixell és el microcosmos que reflecteix en la seva composició la societat del moment i el context històric. D'aquesta manera el vaixell que els ha de portar fins a Casablanca es presenta com una nau atrotinada amb anys de servei per transportar les tropes colonials a la metròpoli, amb permís alemany. La ruïna física i material d'aquesta nau ancorada al port de Marsella es converteix en símbol de la decadència moral del moment. Per altra banda, el passatge del *Maréchal Lyautey* és una radiografia de l'estratificació social de l'època neocolonial: hi viatgen els francesos –funcionaris o comerciants que van a Algèria i al Marroc en primera o segona classe– i acull també els exiliats peninsulars, però aquests ocupen “una mena de cova rectangular” que desprèn una “forta bafarada d'humanitat” (45). Entre el passatge l'autor observa la presència d'«exfigures» destacades de la política catalana com Anton M. Sbert i Miquel Santaló, així com també la presència d'una altra mena de subjecte subaltern que ha pres la coberta del vaixell: els cinc obrers algerians o marroquins moribunds, que “joves però ja vells, extremadament magres, com tuberculosos, fan pensar amb els ex-homes que va descriure Gorki [...] que el govern francès repatria, per dir-ho així, a causa de malaltia, o perquè morin allí on van néixer, si hi són a temps” (48). Des del *Maréchal Lyautey*, els exiliats s'acomien den d'Europa amb un silenci unànime i eloqüent, només s'escolta un sol crit d'un dels passatgers, l'estentori “Visca la llibertat!”. L'autor esdevé veu col·lectiva al descriure'l com el “veritable comiat d'una terra tràgica la qual abandonem amb una mena de joia trista” (50).

Bladé i Desumvila vehicula la narració a través de l'equilibri entre el subjectivisme de la veu individual i la veu cívica, projectant-hi multiplicitat de perspectives. Ho veiem a l'episodi sobre el pas del *Maréchal Lyautey* arran de la costa catalana gràcies a l'empatia del comandant vers el col·lectiu exiliat, gest que l'autor agraeix en nom de tots “com li ho podem agrair, comandant?” (58), mentre repassa diferents punts de la costa catalana des de la mirada i la veu de catalans exiliats concrets que s'hi reconeixen. El moment és copsat des de la perspectiva de gran angular i des d'una multiplicitat de perspectives, entre elles la d'un cohesionat col·lectiu d'exiliats. Al costat de la descripció emotiva del paisatge per part de l'autor, hi trobem

les referències a la mostra de dol i d'emoció continguda en el silenci unànime dels exiliats en passar per davant del castell de Montjuïc, el castell dels afusellats, però també la mirada externa captada en el punt de vista que prenen el comandant, tres o quatre oficials i uns passatgers de primera que “contemplen sense fer comentaris aquesta renglera de persones rígides amb els ulls clavats en una terra que és la seva i de la qual ara s'allunyen, potser per sempre, sense saber si hi podran retornar.” (59)

Des d'aquesta multiplicitat de perspectives, l'obra esdevé un document de dimensió històrica, humana, intel·lectual i literària. La narració de la realitat immediata ofereix un reguitzell de lectures interconnectades que destil·len el sentit d'aquella travessia com a experiència vital. En les pàgines del dietari es pot percebre la lluita del cronista contra l'oblit, la seva voluntat de ressituar i connectar l'experiència individual en la història col·lectiva. Així, a pesar del malestar ambiental que es produeix al vaixell a causa de la monotonia i l'estat de lluita marcada per l'egoisme de l'espècie humana: “Enfonsar-se en aquest ambient és com prendre un bany de misantropia, d'horror humà, d'alienació humanitària i sentimental” (65), el cronista observa com l'apropament a la terra ferma (i l'accés a la premsa a Orà) fa minvar les lluites internes entre el passatge i es retorna a la realitat del moment històric, “retroben la lluita del món que feia tres dies que havíem oblidat”. Aquesta observació el porta a la reflexió de quin ha de ser el lloc de l'exiliat dins la història: “Com es pot imaginar que tot el món lluita en aquest moment per uns centenars d'emigrants, oblidadissos, reclosos en la closca dels ínfims egoismes, en la bodega d'un vaixell al fons d'una badia africana?” (67). A banda de la necessitat de reconèixer-ne el sentit històric, la vivència de l'exili també s'analitza des del punt de vista ètic i moral. L'amuntegament i la insalubritat en la que viuen els exiliats el porten a reflexionar sobre els efectes de les desigualtats materials, injustes i inhumanes, agreujades per la promiscuïtat.

La multiplicitat de perspectives del dietari també es palesa amb l'ús del castellà en la narració dels fets en alternança amb el català a partir de la parada per canviar de vaixell a Casablanca. Si bé en algun cas concret l'autor redacta dues entrades diferents per al mateix dia, cadascuna en una llengua diferent, en la majoria dels casos les dues llengües hi són intercalades. En relació amb els 57 fulls del dietari original redactats en castellà sense que s'hi esmenti el motiu de canvi de llengua sobtat en la narració, el curador en dedueix un possible motiu: el fet que “anant de cara a un país castellanoparlant on segurament el meu pare pensava guanyar-se la vida de periodista, va ser un exercici autoimposat” (28). Des de la nostra perspec-

tiva, el bilingüisme de Bladé i Desumvila torna a confirmar la seva capacitat observadora i de submergir-se en la realitat immediata, sense obviar els efectes del pes del castellà com a llengua principal d'una part majoritària del passatge i com a llengua vehicular de les converses amb els marroquins de terra ferma. Per altra banda, observem la consciència de l'autor de viure en plena època neocolonial, com remarca en l'anècdota del robatori d'un espanyol a un marroquí: "Era una manera finísima de llamarle ladrón al descendiente de los neoconquistadores" (85). En el trajecte relatat íntegrament en castellà que els porta d'Ain Sebaa a Casablanca el narrador desplega la seva mirada viatgera per explicar-nos la conversió del poble originàriament anomenat Dar-el-Deida (en àrab, Casablanca) en important urbs econòmica que denomina "el Chicago africà". La seva curiositat per conèixer l'indret conclou amb la cerca frustrada de bibliografia sobre la ciutat en una llibreria i el comentari: "Me parece imposible que ni un solo escritor francés haya escrito un libro sobre esta ciudad" (90).

La dimensió simbòlica que l'autor aconsegueix donar a aquesta travessia de caràcter històric i sociològic, va lligada a la grandesa literària del text. Copsem com una geografia determinada i les descripcions del paisatge aconsegueixen evocar una condició espiritual o existencial. L'observació-embelliment de l'entorn es converteix en un autèntic exercici d'aprenentatge i de superació. L'ull observador de Bladé i Desumvila cerca en la natura els estímuls per superar el tedi, la bellesa que alleugereixi el dolor del moment:

Sobtadament plou. En una illa fa sol. L'altra desapareix sota una cortina de pluja. És magnífic. Les petites illes tenen quelcom de somni. Els arbres neixen sobre l'aigua. El sol ens fa remarcar coses que no veuríem. Com un projector d'un teatre menat per un operari hàbil va il·luminant sobtadament el que és més bell [...]. (124)

La consciència literària d'Artur Bladé i Desumvila i la dimensió artística del dietari és indestruïble del trajecte amb vaixell i de l'efecte evocador de la mar i de la seva significació simbòlica: "El mar que recomença sempre, nou sempre. Encara que igual es podria dir: el mar mai començat, el mar vell de tota vellesa, immortal com els déus..." (78). Les línies prenen de referent el «Cementiri marí» de Paul Valéry "La mer, la mer toujours recommencée..." perquè Bladé i Desumvila està pensant en "tots els somniaires del mar". En la segona part del trajecte, la realitzada a bord del *Nyassa*, en què es materialitza la transició del Mediterrani a l'Atlàntic, és quan el dietari de viatge consolida el seu nivell literari i la dimensió ficcional que complementa la realitat dels fets. Al final de la travessia per

l'Atlàntic se'ns equipara el passatge exclusivament format per exiliats republicans i la tripulació portuguesa amb “els personatges d'una novel·la simbòlica i pessimista”. Al final del dietari resumeix la travessia amb el comentari: “En el record restarà una visió grotesca de tot aquest desori. S'han produït les coses més absurdes, les discussions mes apassionades per no res” (150) i encunya el terme «nyassisme» per designar l'estat de pertorbació espiritual, de caos i confusió que ha dominat en el trajecte. La perspectiva (literària) que l'autor adopta durant la travessia s'aprecia en la ironia de pronunciaments com: “Això d'anar en un vaixell on a cada racó una senyora vomita i un senyor planeja una revolta és una cosa emocionant” (107). Tot i així, repetim que aquesta perspectiva subjectiva no s'apodera de la narració, sinó que es manté en equilibri amb la veu cívica de l'exiliat al llarg de tot el relat. El talent artístic de l'autor es fusiona amb el desig col·lectiu de cultura, que es manifesta en “l'ambient d'ateneu popular” de les nits, quan a la popa del vaixell metges, escriptors, filòsofs, etc. llegeixen literatura i fan conferències. L'autor documenta i resumeix les conferències de Miquel Santaló Pavorrell i Anton M. Sbert i Massanet a favor del manteniment de la unitat entre els catalans a l'exili i de vetllar pel prestigi de la cultura i de les institucions catalanes des de la diàspora: “La presència de les institucions i l'obra cultural han d'ésser l'exponent de Catalunya en el món” (147). La veu cívica de l'autor en la lluita de preservar la memòria històrica es manté ferma fins a l'arribada a Mèxic: la commemoració del segon aniversari de l'afusellament del president Lluís Companys encapçala l'entrada del 15 d'octubre de 1942, que coincideix amb l'arribada al port de Veracruz.

Amb tot, el *Dietari de viatge* esdevé un brillant document per la seva dimensió històrica, humana, intel·lectual i literària. Artur Bladé i Desumvila capta des d'una perspectiva de gran angular la multiplicitat de veus amb què conviu al llarg de la travessia de Marsella-Casablanca-Veracruz. La narració de la realitat immediata ofereix un reguitzell de lectures interconnectades que multipliquen el sentit del viatge com a experiència vital i rescat de l'oblit. ■

■ Imma Martí Esteve, Ruhr-Universität Bochum, Romanisches Seminar, Gebäude GB 7, Universitätsstraße 150, D-44780 Bochum, <imma.marti@rub.de>.